

GYŐRI TANULMÁNYOK

GYŐR

2019

GYŐR MEGYEI JOGÚ VÁROS ÖNKORMÁNYZATÁNAK TUDOMÁNYOS SZEMLÉJE

40/2019

Felelős szerkesztő:

BANA JÓZSEF

SZERKESZTŐK:

DR. BAGI ZOLTÁN PÉTER
DR. DOMINKOVITS PÉTER
DR. HORVÁTH JÓZSEF

Arculat:

Kurcsis László

Technikai szerkesztő:

Borbély János

Szerkesztőség címe:

Győr Megyei Jogú Város Levéltára

9022 Győr, Rákóczi Ferenc u. 1.

9001 Győr, Pf.: 648.

Telefon: 96-312-288, 518-743

Fax: 96-518-742

E-mail: igazgato@gyorileveltar.hu

Honlap: <https://gyorileveltar.hu>

Nyomdai munkák:

PALATIA NYOMDA & KIADÓ KFT.

9026 Győr, Viza u. 4.

Telefon: 96-332-542

Felelős nyomdavezető:

Radek József ügyvezető igazgató

ISSN 02094215

TARTALOMJEGYZÉK

Tanulmányok

SZATLÓCZKI GÁBOR: A magyar vármegyei és vártartományi hadszervezet a 16. század közepén. Az 1550. évi dunántúli őszi hadfelkelés.....	7
BAGI ZOLTÁN PÉTER: Elveszve a fogalmak tengerében.....	39
HORVÁTH JÓZSEF: Kikkel dolgozott együtt a győri újságíró Gárdonyi Géza? (Kísérlet egy kapcsolatrendszer bemutatására).....	69
TORMA BÉLA: Győr katonai helyőrsége és házi alakulatai az 1. világháborúban.....	91
TORMA ATTILA: A Tanácsköztársaság közigazgatási szerveinek kiépülése Győrött.....	109
PERGER GYULA: „A cél tulajdonképpen az volt, hogy a tanárságot vörös érzelművé tegyék.” A pedagógusok ideológiai átnevelési kísérlete 1919-ben Győrött, a Kommün idején	125
BORBÉLY TAMÁS: Az 1942-es vasgyári szabotázs politikai felhasználása a győri szociáldemokraták felszámolásánál.....	141

Forrásközlések

HORVÁTH RICHÁRD – NEMES GÁBOR – VAJK ÁDÁM: Győr város polgárai a középkorban (13. sz.–1526) (Adattár).....	153
FARKAS MÓNKA KITT – SZOVÁK MÁRTON – BAGI ZOLTÁN PÉTER: Egy olasz nyelvű jelentés és rajz Győrből 1598-ból.....	197

Szemle

HORVÁTH JÓZSEF: Egy 17. századi győri <i>Obrist</i> életrajza. Bagi Zoltán Péter: Türkenlouis. Bádeni Lajos (1655-1707)	217
--	-----

BAGI ZOLTÁN PÉTER

Elveszve a fogalmak tengerében¹

Az általam eredeti német nyelven, betűhív átírásban közreadott kimutatások nem ismeretlenek a magyar történetírás számára, hiszen Pálffy Géza *A pápai vár felszabadításának négy száz éves emlékezete 1597–1997* című munkájának 10. oldalán már egy táblázatba foglalta az ott talált adatokat.² Mégis akkor miért tartom fontosnak az újabb közreadását a forrásnak? Úgy gondolom, hogy a *Kriegsarchiv Alte Feldakten* gyűjteményében található kimutatások elemzése a hadszervezet és a győri végvidéken szolgáló had összetétele szempontjából is új és fontos eredményekkel járulhat hozzá eddigi ismereteinkhez. Mielőtt azonban e három téma tárgyalásához kezdenék, érdemes röviden kitérni a forrás keletkezésére is. A kimutatásokat jelzettel ellátó levéltárosok ugyanis az 1593. esztendőre datálták ezeket. Ezzel szemben, ha beleolvasunk a szövegbe, akkor láthatjuk, hogy mindkettő Győr elesését követően készült, de az 1594 előtti állapotot tükrözi („vor verlust Raab”).³ Keletkezésüknek pontos időpontját azonban nem ismerjük. A kimutatásokat valószínűleg még az 1594. esztendő őszén vagy telén (október, november vagy december), vagy még később vetették papírra azzal céllal, hogy számba vegyék, milyen költségekkel jártak hozzá és mennyi lovaszt és gyalogost tartottak el az alsó-ausztriai rendek, valamint az uralkodó saját költségén a győri végvidéken.

Obrist, Oberhauptmann, Hauptmann, Leutnant és Burggraf

A két kimutatás német nyelvű szövegét végigolvasva olyan tisztségszavakkal találkozunk, amelyek (fordításai) a mai modern (magyar) haderőben is fellelhetők, mint katonai rangok: *Obrist/Oberst* – ezredes, *Hauptmann* – százados/kapitány, *Leutnant* – hadnagy. Ezek ma egy világosan felépülő katonai hierarchia egy-egy szintjét jelentik, pontosan meghatározott feladatokkal, teendőikkel, felelősséggel és jogokkal. A 16. században azonban a katonáskodók közötti különbségtétel még nem a rangok szerinti elkülönülést jelentette. A többségében csupán egy-egy hadjárat idejére adományozott/elnyert tisztség a hadakozásban betöltött funkcióra utalt. Ennek értelmében az *Obrist* ezredesre fordítása félreérthető, és egy későbbi, egészen pontosan a 18. század végén kialakult jelentéstartalomnak a visszavetítése. Egy példával lehet a legjobban és a legmarkánsabban illusztrálni, hogy a későbbi korok történészeinek a tipologizálás iránti olthatatlan vágya milyen anomáliát idézett elő. A magyar történetírásban ugyanúgy

1 A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. Ügyszám: BO/00013/19/2. Szeretném megköszönni Sztalóczi Gábor segítségét.

2 Pálffy 1997a. 10. Lásd még: Pálffy 1999. 174.

3 Österreichische Staatsarchiv (ÖStA) Kriegsarchiv (KA) Alte Feldakten (AFA) 1593-12-6

főkapitánynak fordítják a felső-magyarországi és a győri végvidéki parancsnokot is,⁴ holott német elnevezésük különbözik egymástól. Az előbbi *Generalobrist in Oberungarn*, míg az utóbbit *Obrist in Raab*nak nevezték a német nyelvű iratokban.⁵ Emellett lényegi különbség kettejük hatáskörében, hogy míg a győri *Obrist* parancsnoksága nem terjedt ki a rendi hadakra és közvetlenül Bécsből irányították, addig a felső-magyarországi hadügyek vezetésével megbízott személy esetében az állandó háborúskodás miatt nem választhatták szét a felső-magyarországi tizenhárom vármegye királyi és idegen seregeinek irányítását. Tehát egymás mellett két hadszervezet működött. A *Generalobrist*ok Kassáról irányították a külhoni rendek segélyén felfogadott magyar és német hadakat. Emellett, mint országos főkapitányok, a magyar megfogalmazás szerint a „király képeként” Felső-Magyarországon átvették az uralkodó bizonyos katonai funkcióit/jogköreit. Elsőként 1559 májusában Miksa főherceg Thelekessy Imrét bízta meg ennek a tisztségnak a betöltésével. A *Generalobrist*ok alárendeltségébe tartozott további három *Obrist*, a stratégiai fontosságú egri, szendrői és szatmári.⁶ Mindebből világos, hogy a két német kifejezést ugyanazon szóval lefordítani komoly tévedés lenne. Hogy tovább növeljem a terminológiai bizonytalanságot, megemlítem, hogy a tizenöt éves háborúban időszakosan (3 vagy 6 hónapra, egy hadjárat idejére) felfogadott *Obrist*okra pedig az ezredes fordítást alkalmazta a magyar történetírás. Ezek szerint az *Obrist* egyszer főkapitány, egyszer pedig ezredes.

Ha megpróbáljuk a szó valódi jelentéstartalmát megtalálni, akkor kiküszöbölhetővé válnak ezek a zavaró tényezők. Maga az *Obrist* kifejezés eredeti jelentése is arra utal, hogy a legfelsőbb, a legmagasabb [beosztású] személy, hiszen a német *ober*, azaz 'felső' jelentésű melléknév felsőfoka. Nem lepődhetünk meg azon, hogy egyrészt ennek megfelelően az *Obrist* német szó igen átfogó jelentéstartalommal, a tisztség viselője pedig sokkal szerteágazóbb jog- és feladatkörrel bírt a korszakban, mint a mai ezredek. A had kiállításával megbízott személy ugyanis a felfogadottjaival szemben patriarchális szerepet töltött be. A német szakirodalom szerint már az adott egység szervezésének kiindulópontján saját embereit tette meg tisztségviselőkké, akik a toborzást végrehajtották. Az azonban igaz, hogy míg ezt az állítást a tizenöt éves háborúban felfogadott német, vallon, francia és lotaringiai hadak esetében biztosan elfogadhatjuk, addig a győri *Obrist*ok esetében már nem. Utóbbiak ugyanis a megbízás alapján nem saját embereiket bízták meg a zászlók felfogadásával, hanem az Udvari Haditanács fogadta fel azokat az egységeket, és vezetőikkel kötött egyenként megállapodást, amelyeket aztán az adott *Obrist* alá rendeltetk. Azaz a Pápan szolgáló Huszár Péter, vagy a Veszprémben

4 A korban általánosan a magyar nyelvű iratokban főkapitányoztak, egy győri *Obrist* megnevezésére szerepelt a főkapitány, míg a német iratokban a magyar főkapitányok *Obrist*ként szerepeltek. Bizonyos erőltetett körülmények között tehát megfeleltethető egymásnak a két szó, az ilyen típusú fordítást azonban mégse tekintem tanácsosnak, hiszen a későbbiekben látni fogjuk, hogy nem csupán az *Obrist* megfelelőjeként használták a főkapitányt. Ez pedig súlyos problémát teremtene. Nem megoldást adnánk, hanem még inkább elbizonytalanítanánk magunkat és az olvasót is, mivel minden egyes alkalommal akkor zárójelben meg kellene adnunk, hogy éppen melyik német tisztségnévre gondolunk.

5 Pálffy 1997b. 272., 276.

6 Pálffy 1996. 198.

álló Eörsi Péter lovasainak felfogadására nem az *Obrist* adott megbízást, hanem a magyarországi hadügyeket Bécsből irányító kormány szerv.⁷

Szintén nem alkalmazható a győri *Obristra* a német szakirodalom azon állítása, hogy a toborzópénzt, a zsoldot, a leköszönésért járó félhavi fizetséget a megbízottnak fizette ki az Udvari Kamara, amelyet aztán neki kellett volna alárendeltjeinek szétosztani. Valójában a mustrabiztosok erősségről-erősségre járva fizették ki a levonások után megmaradt zsoldot, amit az ottani legmagasabb tisztségviselőnek adtak át.⁸ Az azonban tény, hogy mint minden más *Obrist* – a gyalogság esetében –, a győri is a kezében tartotta az egységen belüli legfőbb törvénykezési jogot.⁹ Másrészt jelentéstartalmát tovább bővítette, hogy az 1505. évi kölni birodalmi gyűlésen I. Miksa császár – tekintve a birodalomra nehezedő egyre növekvő mértékű külpolitikai terheket – elérte, hogy a sváb szövetség mintáját követve 10 birodalmi kerület felállítását jóváhagyják a rendek. A bizonyíthatóan már 1512-ben létező kerületek élén egy-egy *Obrist* állt, akiknek feladata nem csupán az adott adminisztrációs egység külső támadással szembeni védelmének megszervezése és irányítása volt, hanem kötelességeik közé tartozott a belső rend és béke fenntartása, valamint a kamarai bíróság ítéleteinek kihirdetése. Részt vállaltak a birodalom belső kormányzatában mind politikai, mind katonai, mind pedig jogi téren.¹⁰ Mindez természetesen nem jelentette azt, hogy a korszakban ne fordították volna le a szót magyarra, ahogyan ezt a későbbiekben még látni fogjuk.

Az *Obrist* a *Regiment* élén állt, mint ahogyan a győrinek is saját *Regimentje* volt. Érdekes megvizsgálni ennek a szervezeti egységnek az eredetét is. Amennyiben a hadúr a 16. században úgy döntött, hogy több zászló/*Fähnlein* gyalogost is felfogad, úgy azokat *Regiment*-be szervezték. A szót a magyar történetírás tévesen a Dugonics András által a 18. század végén alkotott és az Etelka című művében először 1788-ban megjelent ezred szóval fordítja le.¹¹ A korszakban ez utóbbi kifejezést természetesen nem ismerték, így nem is fordították le, mint ahogyan látjuk a Tállyai Pál-féle Istvánffy fordításban. A *Regiment* kifejezés 16–17. századi jelentése ráadásul egészen más volt, mint amit a 18. században vagy manapság értenek alatta. A szó eredeti értelme szerint ugyanis az egy rend/rendtartás alá tartozó, egy szervezetben lévő gyalogosok, vagy a győri *Regiment* esetében az *Obrist* alá rendelt és az alsó-ausztriai rendek vagy az uralkodó közvetlen jövedelmeiből (birodalmi segély, adók és vámok) finanszírozott gyalogosok és lovasok összességét értették.¹² Esetében ráadásul még a nemzetiségi összetétel sem számított, hiszen alatta ugyanúgy szolgáltak németek, magyarok és rácok is.¹³

7 Österreichische Nationalbibliothek (ÖNB) Fuggerzeitung Codex (Cod.) 8967. fol.: 192r

8 ÖStA KA AFA 1564-05-01

9 Heischmann 1925. 37–38.; Redlich 1964. 41., 55–57.; Möller 1976. 115–118.; Baumann 1994. 92.

10 Conrad 1974. 7–11.; Schulze 1978. 192.; Wiesflecker 1991. 277.; Hartmann 1997. 38–41.; Endres 2003. 6.

11 Szily 1902. 84.

12 Gecsényi 2008. 97.

13 Pálffy 1999. 185–186.

Szó esett már a *Fähnlein*ről vagy zászlóról, amelyek élén a *Hauptmann*ok álltak. Ez a szó is, hasonlóan az *Obrist*hoz, igen átfogó jelentéstartalommal bírt a korszakban. Feladata nem csupán katonai, hanem más adminisztratív ügyekre is kiterjedt.¹⁴ Ennek megfelelően mind a gyalogság, mind a lovasság esetében „főember”, a „zászló vezetője”, valamint „parancsnok” értelemben egyaránt használták a tisztségnevet. A nyugat-európai hadszervezetben létezett szinonimája mind a *Fähnlein*, mind a *Hauptmann* szavaknak. A felfogadott vallon, francia és lotaringiai had esetében kompánia (*Compagnie*)¹⁵ vagy kornéta (*squadrigelie oder cornette*)¹⁶, valamint a kapitány (*Capitan*) szavakkal találkozhatunk.¹⁷ Utóbbi tisztségnevet ismerte és használta a magyar nyelv is a 16. században, igaz, ekkor még felváltva a hadnagy kifejezéssel.¹⁸ Mind a két szó azonban ugyanazzal a jelentéstartalommal bírt. A kapitány a latin *caput*-ból származik, amely főt jelent. Míg a hadnagy a hadnak a nagya volt. Ebben az esetben a nagy szótag szintén a főre, a fősegre utalt. Ennek megfelelően akár több száz fős lovas és gyalogos kontingens parancsnokaként is szolgálhatott, amely hadnagyságokból épült fel a mezei sereg.¹⁹ A mindenkori *Obrist* egy személyben az első zászló vagy kompánia *Hauptmann*ja vagy kapitánya is volt.²⁰ A győri végvidékről készült kimutatásokban ugyan csak a Palotára vezényelt mezei had élére kinevezett *Hauptmann*-ról olvashatunk, ám korábbi adatok alapján tudjuk, hogy más várak mellé rendelt lovasok és gyalogosok parancsnokságát is hasonló tisztségben lévők látták el. Vázsony esetében 1559 tavaszától a birtokos vázsonykői Horváth család két tagja, Péter és Gáspár is az ott álló mezei had kapitánya/hadnagya/*Hauptmann*ja volt.²¹ Az atyafiak közötti viszály a stratégiai fontosságú hely védelmének hatékonyságát veszélyeztette, ezért az Udvari Haditanács végül Búza Benedeket nevezte ki a hadnagyságra.²² Cseszneken az 1552. évi oszmán megszállást követően az uralkodó két sógort, a fiúörökös nélkül maradt birtokos Csabi család lányával összeházasodott Wathay Lőrincet és Szelestei Sebestyént nevezte ki hadnagynak. Közülük azonban csak az előbbi töltötte be két időszakban is a tisztséget.²³ Tihany esetében Takaró Mihályt, míg Keszthelynél gersei Pethő Kristófot hozhatjuk fel példaként, akit az uralkodó a mezei had hadnagyává/*Hauptmann*jává nevezett ki.²⁴

Mindenképp ki kell még térnem arra, hogy a hadnagy/kapitány esetében külön kell választanunk azt, amikor konkrétan, illetve általános értelemben használták a szót. Istvánffy Miklós történeti művének 17. századi Tállyai Pál-féle fordításában ugyanis a

¹⁴ Bagi 2011. 145–147.

¹⁵ ÖStA KA Bestellungen (Best.) 515/1596

¹⁶ ÖStA KA Best. 516/1596

¹⁷ ÖStA KA AFA 1600/11/1

¹⁸ *Szatlóczi* 2016a. 6–7.

¹⁹ *Szatlóczi* 2016a. passim.

²⁰ ÖStA KA Best. 403/1589; Redlich 1964. 55.

²¹ ÖStA KA HKR Prot. Bd. 141. Reg. 6. März 1559. No. 42.

²² ÖStA KA Best. 99/1561; Pálffy 1999. 63–64., 125–126., 232.

²³ RMKT 1959. 539–540.

²⁴ Komáromy 1907. 388.; Pálffy 1999. 78.; Véghe 2007. 54–60.

következőket olvashatjuk az 1601. évi hadjáratban szolgált három *Obrist*tal kapcsolatban: „az gyalogságot Roswurm igazgatná, Prayner, Althan s Hoffkirchy kapitányokkal, s azoknak nyomokba Gaispergius az ő regiment seregével menne”.²⁵ A fordító a szót ez esetben általános értelemben használta, és az adott kontingens vezetőjeként értelmezte.²⁶ A korban ez egyáltalán nem volt egyedi eset és a magánlevelekben is előfordult ez, igaz, a példában a hadnaggal. Török Bernát 1550. szeptember 20-án Nádasdi Tamásnak írt leveléből kiderül, hogy az egervári tartományból a győri táborba rendelt Zala vármegyei had részeként tizenegy embert állított ki, amelyek vezetésével egy hadnagyot, egy bizonyos Kovács Miklóst bíztak meg.²⁷ A tizedalja gyalogos élére tehát egy vezetőt, egy főt választottak, aki egy meghatározott időre (vonulás és szolgálat) parancsnokolt felettük. Mindez megfelel a hadnagyság/kapitányság attribútumainak, mégsem tekinthetjük valójában hadnagynak Kovácsot.

A két kimutatás Veszprémre, Tatára és Pápára vonatkozó részeiben találkozhatunk az úgynevezett *Oberhauptmann*okkal. Mit is takar a fogalom? Az *Obrist*hoz vagy a *Hauptmann*hoz hasonlóan lehetetlen vállalkozás volna pontosan lefordítani, bár történt rá kísérlet főkapitányként.²⁸ Ezzel a szóval már találkoztunk győriként, illetve felső-magyarországiént és már ott is különböző tisztségek keveredtek egybe, szinte kibogozhatatlanul. Jelen esetben pedig a magyar fordítás szerint ugyanazt a pozíciót töltötte be a győri *Obrist*, valamint az alá rendelt veszprémi, tatai és pápai *Oberhauptmann* is. Ez már önmagában is zavarba ejtő. Magát a szó jelentéstartalmát csupán körülírni lehet. Jelen ismereteink szerint úgy tűnik, hogy a 16. század elején már ismert szó egyfajta köztes állapotot, egy lépcsőfokot jelentett a *Hauptmann*ok és az *Obrist*ok között. Az is megállapítható, hogy ezt a tisztséget kettő, három, négy vagy öt különböző zászló felfogadásával és vezetésével megbízott személyek kapták. A győri *Obrist* alá rendelt *Oberhauptmann*ok mindegyike nemzetiségtől függetlenül több lovas és gyalogos egység, illetve *Hauptmann*jaik felett parancsnokolt. Veszprém 1593. évi esetét hozhatjuk fel itt példaként. Ekkor ugyanis Ferranto Samaria de Speciacasa *Oberhauptmann* parancsnoksága alatt szolgált Eörsi Péter a magyar lovasság, míg Nagy János a gyalogok *Hauptmann*jaként.²⁹ Ez azonban egyfajta *primus inter pares* állapotot jelentett, hiszen maga Samaria de Speciacasa is rendelkezett egy zászlóval, amelynek a *Hauptmann*ja volt. Mivel azonban több *Hauptmann*ság is állomásozott Veszprémben, szükség volt felettük egy személyre, akihez „hallgathattak”, de nem voltak alárendeltjei, hiszen a talján származású hadfi nem válthatta le, nem fogadhatta fel vagy engedhette el a szolgálatból őket. Egyfajta első *Hauptmann* volt az *Oberhauptmann*, akivel a többieknek együtt kellett működniük. Ezért is lehetséges, hogy a tisztség viselőjét legtöbb esetben egyszerűen csak *Hauptmann*-nak nevezték. Jó példa erre Kerecsényi László esete, akit a ki-

25 Istvánffy 2009. 383.

26 A *Hauptmann* esetében részletesebben foglalkozom ezzel a kérdéssel.

27 Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltára (OL) Magyar Kamara Archivuma (MKA) E 185 Nádasdi család lt. Missiles 41. doboz Nr. 7. Török Bernát levele Nádasdi Tamásnak.

28 Pálffy 1998. 91–101.; Tóth 2000. 138.

29 ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8967. fol.: 192r

rályi biztosok 1564. május 14-én írt német nyelvű levelükben egyebek mellett csupán *Hauptmann zu Jullaként*, azaz gyulai *Hauptmann*ként említettek.³⁰ Az *Oberhauptmann*nt a többi *Hauptmann*ntól megkülönböztette, hogy egyéb fontos tisztséget is betöltöttek a várban. Talán a legismertebb példa erre az egri eset. Az egri püspök birtokában lévő vár, a város és a tartomány feletti fennhatóságot 1542-ben Ferdinánd király Perényi Péternek engedte át, majd annak fogságba vetését követően csaknem hat esztendőnek kellett eltelnie, mire lemondott az így szerzett jószágáról. Az uralkodó azonban ezután nem kívánta kiengedni a kezéből a Felső-Magyarország keleti felének védelme és az Erdélybe, valamint az Alföldre vezető utak ellenőrzése szempontjából stratégiai fontosságú helyet, ezért 1548. december 20-i dátummal szerződést kötött a zágrábi püspökségből áthelyezett új egri püspökkel, Oláh Miklóssal, amelyben a várnép katonai irányítását is részletesen szabályozta.³¹ A szerződésben említett két porkolábnak az uralkodó Dobó Istvánt és Zay Ferencet nevezte ki, amit Oláh 1549 januárjában maga is megerősített, azaz mindkét személynek adott porkolábi utasítást, valamint tisztségükkel együtt járó lovagi szert kaptak.³² Dobóra és Zayra, majd az utóbbit váltó Mekcsei Istvánra (és utódaikra is) az uralkodó nem csupán a várnépi had irányítását bízta, mint porkolábokra, hanem egyben az odarendelt mezei hadak vezetését is. Ezek létszáma a szerződés értelmében 100 lovast és 150 gyalogost kellett, hogy kitegyen. Dobót, Zayt és Mekcseit a várban betöltött tisztségeik (porkoláb és Dobó esetében udvarbíró) emelték ki, különböztették meg a többi hadnagytól. Maga az *Oberhauptmann* tisztség nem került át a modern hadseregek hierarchijába.

Szót kell ejtenem még egy tisztségnévről, egy olyan tisztségről, amely a felfogadott mezei had vezetésében jelentős szerepet játszott. Ez a *Leutnant*, amelyet ma leginkább hadnagynak fordítanánk. Mint ahogyan már említettem, ez utóbbi szavunk a középkorban és a kora újkorban egy magas katonai tisztséget jelentett. Ezért a korszakra vonatkozóan a *Leutnant*ot ezzel a szóval fordítani súlyos tévedés volna. Mit jelentett hát a *Leutnant* szó a 16. században? A szó a francia nyelvből került a németbe. Eredeti alakja a mai is használt *lieutenant* volt, amely két tag összevonásával keletkezett. Az *au lieu de* lerövidüléséből jött létre a *lieu*, amelynek hely, illetve helyett jelentése van. A második tag a *tenant*, amely tartást vagy bírást jelent.³³ Mindezek alapján megállapítható, hogy a 16., illetve a 17. századi *Leutnant*ban egy olyan tisztségviselőt kell tisztelnünk, aki valakit a tisztségében helyettesített, azaz a vicéje volt.³⁴ A két közzétett kimutatásból is világosan kiderül, hogy a veszprémi és a tatai *Oberhauptmann*nak volt egy-egy *Leutnant*ja is.³⁵ Szentmárton esetében azonban csak ezt a tisztséggelnevezést olvashatjuk. Azt, hogy ő kit helyettesített, nehéz megállapítani a forrás szűkszavúsága miatt. Az sem elképzelhetetlen, mivel a bencés apátság védelmét a mezei had átvette, így magát az

³⁰ Veress 1938. 381.

³¹ Pray 1776. 216–218.

³² Kenyeres 2006. 53.

³³ Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm.

³⁴ Takáts 1908. 74.; Szatmárczy 2016a. passim.

³⁵ A *Leutnant* kötelességeiről: Dilich 1689. 45–46.

*Obrist*ot képviselte az apáttal és birtokának különböző tisztségviselőivel szemben. Sokkal valószínűbbnek tűnik azonban, hogy valamelyik zászló *Hauptmann*jának/hadnagyának/kapitányának a vicéjeként rendelték egy adott stratégiai fontosságú várhoz.

Összegzésként elmondható: a forrás alapján azt látjuk, hogy a győri *Obrist* több zászlónyi különböző nemzetiségű lovas és gyalogos had felett rendelkezett, amelyek egy *Regimentet* alkottak. Ennek a seregnek azonban egy – igaz döntő – része állt Győrben, amelyet ennek megfelelően át is építettek. A többi részét kilenc másik vár mellé épült palánkban osztották szét, lezárva és szemmel tartva ezáltal a Duna és a Balaton közötti természetes útvonalakat. Három erősség stratégiai fontosságát tekintve kiemelkedett közülük: Veszprém, Tata és Pápa. Ezekbe jelentős számú/több zászlóból álló hadat, élükre úgynevezett *Oberhauptmann*okat rendeltek. Míg a kisebb, néhány száz fős vagy száz fő alatti erősségek élére *Hauptmann*okat vagy hadnagyokat/kapitányokat neveztek ki, gyakran a vár saját birtokosai közül. Egyedüli kivétel Szentmárton, ahol egy *Leutnant* szolgált.

Meg kell említenem, hogy a két kimutatásból hiányzik a győri magyar hadak *Obristleutnant*ja (*ungarisch Obristleutnant in Raab*), azaz az *Obrist* helyettese, akit a felfogadott magyar lovasság és gyalogság vezényletével bíztak meg.³⁶ A Ferdinand Graf zu Hardegg számára 1589 szeptemberében kiállított szatmári *obristi* kinevezési iratában/*Bestallung*ában igen részletesen felsorolja mindazokat a személyeket, amelyek a közvetlen stábjához³⁷ tartoztak. Közöttük találjuk az *Obristleutnant*ot is, akinek a magyar hadak irányítása volt a fő feladata.³⁸ Győrben is hasonló szervezeti forma létezett, hiszen a mindenkor győri *Obrist* mellett szintén szolgált egy helyettes, egy *Leutnant*, azaz egy *Obristleutnant*. Közülük a 16. század második felében Gregoróczy Vince mintegy 12 évig (1580 és 1592 között) töltötte be ezt a posztot, sőt az *Obrist* hiányában (az előző már távozott a tisztségből, a következőt még nem nevezték ki) ideiglenesen ő látta el ennek a funkcióit is.³⁹ Legfőbb feladata azonban, a Hardegg részére kiállított *Bestallung*ban foglaltakhoz hasonlóan, a győri magyar hadak vezénylese volt.⁴⁰ Így nem ördögötől való azt állítani, hogy az első kimutatásban megemlített *obristi* stáb tagjai között volt, ám az irat összeállítója nem tett külön említést a személyéről.

Végezetül ki kell térnünk arra, hogy a szentmártoni had fizetési jegyzékén szerepel a *Burggraf* tisztségnév is. Magának a német szónak a magyar megfelelője a porkoláb, amelyet manapság előszeretettel használ a köznyelv a börtönőr egyfajta szinonimájaként, nem pedig a 19. századi nyelvészek által kreált várnagy, amely alak aztán nagy karriert futott be és elterjedt a honi történetírásban. Ha az eredeti jelentését keressük a szónak, akkor megállapíthatjuk, hogy a közép- és kora újkori porkoláb valóban őrző

36 Pálffy 1997b. 277.

37 Az *Obrist* stábjáról a későbbiekben még részletesen esik szó.

38 ÖStA KA Best. 403/1589

39 Pálffy 1997b. 276.

40 Pálffy 1997b. 277–278.

feladatot látott el, ám tevékenysége nem korlátozódott csupán a foglyok szemmel tartására. A szónak a 16. században (és azt megelőzően is) sokkal szélesebb körű értelme volt. Szatlóczi Gábor megfogalmazása szerint a porkoláb, vagy latinul *castellanus*, ugyanis már a középkor óta elsősorban a vár, mint katonai és gazdasági épület „helyőrségének” parancsnoka volt. Nem csupán a szó fordításával akadnak gondok, hanem helyének meghatározásával a Magyar Királyság katonai hierarchiáján belül. Leggyakrabban tévedés, hogy a *castellanust* a már említett hadnagy előképeként, egymás analógiájaként értelmezték. Ez azonban tévedés, hiszen két egymás mellett párhuzamosan létező, csak egy-egy személy megbízatása alkalmával időlegesen egymás mellé rendelt katonai tisztségről volt szó esetükben. Az persze előfordulhatott, hogy egyazon személy egyszerre volt a vár porkolábjá és az oda rendelt mezei had hadnagya, mint ahogyan ezt már Dobó és Zay példáján keresztül láttuk.

Huszárok, lovagok, darabontok, haramiák és a többiek

A győri *Obrist* hadának összetétele és létszámának változásai
a kimutatások alapján

Az előző fejezetben tapasztalhattuk, milyen problémákat okoz, illetve mennyire félrevezető lehet a terminológiák helytelen használata, illetve „kényszeres” magyarra fordítása. Hasonló jelenségnek lehetünk tanúi akkor is, ha a győri végvidékre rendelt mezei had összetételét vizsgáljuk. Ennek könnyebb és célszerűbb bemutatására egy olyan táblázatot hívok segítségül, amely a Győr elestét követően készített iraton kívül két, az 1576. és az 1582. évi regensburgi birodalmi gyűlésekre összeállított kimutatás adatsora is tartalmazza.⁴¹

1. táblázat

	Német gyalogos	Német lovas	Magyar gyalogos/ Darabont	Magyar lovas/ Huszár	Haramia	Egyéb személy	Összesen
Győr							
1576	951 gyalogos		313 gyalogos	401 lovas			1665 fő
1582	2 zászló német gyalogos (pontos létszáma ismeretlen)	10 felfegyverzett lovas az <i>Obrist</i> stábjában	320 magyar gyalogos	401 könnyű lovas		21 tüzér, valamint ismeretlen számú, a zászlók alá nem rendelt személy és az <i>Obrist</i> stábjának tagjai	752 fő + az <i>Obrist</i> stábjá, 2 zászló német gyalogos és a zászló alá nem tartozó egyéb személyek

41 Pálffy 1995a. 150–151.; 166–168.

1594	700 gyalogos 2 zászlóba osztva	100 felfegyverzett lovas	320 magyar darabont	301 huszár lovas		<i>Zeugwart</i> /hadszertárnok, tüzérség és az <i>Obrist</i> stábjának tagjai	1421 fő (?)
Pápa							
1576	A magyar és a német gyalogos 450 fő			300 lovas			750 fő
1582			150 darabont + 100 darabont, amely felett Huszár Péter parancsnokolt	200 huszár lovas + 100 lovas, amely felett Huszár Péter parancsnokolt		3 tüzér	553 fő
1594				200 huszár lovas	250 haramia	Tüzérség és egyéb személyek	450 fő (?)
Veszprém							
1576	100 gyalogos		300 gyalogos	200 lovas			600 fő
1582			300 magyar darabont	200 könnyűlovas		Tüzérek és a porkoláb	503 fő (?)
1594				200 könnyű huszár lovas	300 haramia	Tüzérség és egyéb személyek	500 fő (?)
Tata							
1576	320 gyalogos			70 lovas			390 fő
1582	100 gyalogos		100 darabont	70 könnyű huszár lovas		<i>Büchsenmeister</i> /puskamester/pattantyús és <i>Zeugwart</i> /hadszertárnok	272 fő

1594	100 gyalogos		100 magyar darabont	70 huszár lovas		Tüzérség és egyéb személyek	270 fő (?)
Szentmárton							
1576			150 gyalogos	17 lovas			167 fő
1582			100 darabont	50 könnyű huszár lovas		<i>Büchsenmeister/</i> puskamester és porkoláb	152 fő
1594				40 huszár lovas	50 haramia	Porkoláb, 2 <i>Büchsenmeister/</i> puskamester	93 fő (?)
Csesznek							
1576			50 gyalogos	18 lovas			68 fő
1582			50 darabont	18 lovas			68 fő
1594			50 magyar darabont	18 huszár lovas			68 fő
Palota							
1576	50 gyalogos		250 gyalogos	100 lovas			400 fő
1582	50 gyalogos		150 magyar darabont	100 könnyű lovas		Porkoláb, <i>Zeugwart/</i> hadszertáros, 4 <i>Büchsenmeister/</i> puskamester/pattantyús és más duplasoldon lévők	306 fő (?)
1594	50 gyalogos		150 magyar darabont	100 huszár lovas		Tüzérség és egyéb személyek	300 fő (?)
Tihany							
1576			50 gyalogos	26 lovas			76 fő
1582			50 darabont	26 lovas			76 fő

1594				26 huszár lo- vas	50 ha- ramia		76 fő
Keszthely							
1576							
1582			40 magyar darabont	11 lovas			51 fő
1594			40 magyar darabont	11 huszár lo- vas			51 fő
Vázsony							
1576			25 gyalogos	18 lovas			43 fő
1582			25 darabont	18 könnyűlo- vas			43 fő
1594				18 huszár lo- vas	25 ha- ramia		43 fő
Szigliget							
1576							
1582			40 magyar darabont				40 fő
1594			?				?
Csobánc							
1576							
1582			20 magyar darabont				20 fő
1594			?				?

A táblázaton végigtekintve szembetűnő, hogy a négy kimutatásban különböző csapat-
nemek nevei tűnnek fel, amelyek alapján az adott kontingensben szolgálatot teljesítők
nemzetiségének meghatározására is kísérletet tehetünk: német gyalogos, német lovas,
magyar lovas, magyar gyalog, magyar darabont, huszár és haramia. A két első megne-
vezés nem kíván részletes magyarázatot. Ezzel szemben a továbbiak annál inkább, hi-
szen a magyar történetírás a 19. század nagy összefoglalói alapján elkönyvelte, hogy a

magyar lovas egyenlő a huszárral, míg a magyar gyalogos a hajdúval.⁴² Ha azonban sztereotípiamentesen vizsgáljuk meg a rendelkezésre álló iratokat, jelen esetben a táblázatba foglaltakat, akkor egy „sokszínű világ” bontakozik ki a szemünk előtt, amely izgalmasabb annál, mint amit feltételeztünk eddig róla. Érdekes tehát csapatnemenként végigvennünk a fenti adatokat.

Kezdjük vizsgálatunkat a korszakban társadalmi presztízis tekintetében kiemelkedő lovassággal! Szembetűnő, hogy míg az 1576. és az 1582. évi kimutatásban döntően a lovas, illetve könnyű lovas szó szerepel, kivéve Pápát, Tatát és Szentmártont, ahol huszárt olvashatunk, addig az 1594. évi iratokban már csak a huszár lovas kifejezést találjuk. A 19. és 20. századi magyar történetírás pedig már egyenesen egyenlőséget tett a huszár és a magyar lovas közé. A korszakban azonban a magyar nyelvű iratok igenis meg tudták különböztetni a két lovasságot egymástól. Kanizsai Orsolya titkára, Szentgyörgyi Gábor 1566. október 26-án azt írta, hogy a Kanizsára rendelt főhadnagy, Tahy Ferenc mellé az uralkodó 1000 huszárt és 500 magyar lovagot adott.⁴³ Takáts Sándor Emlékezzünk eleinkről című munkájának A huszár, a száguldó és a járgáló fejezetében nem csupán a huszárság délszláv eredetét bizonyította, hanem felhívta a figyelmet arra, hogy „a XVI. században ... már az egész magyar lovasság könnyű lovassággá lett, tehát azt kellene hinnünk, hogy az egész magyar lovasság fölvette a huszár elnevezést. Nem így történt. A huszár szó jelentése még mindig nem ment feledésbe, s a vitézlő urak a világért sem nevezték magukat huszároknak! Ezrével maradtak ránk a végbeli vitézek levelei és jelentései, de biz azokban hiába keressük a huszár szót. A török basák és bégek, akik töviről-hegyire ismerték a magyar lovasok viszonyait, ezernyi magyar levelükben még csak a tollukra sem veszik a huszár szót. Az igaz, hogy az örökös tartományok és a bécsi kormányzések lassan-lassan fölhagynak a renner és ringepferd szók használatával, s a magyar lovasokat vagy egyszerűen huszároknak, vagy könnyű lovasoknak (levis armaturae) nevezik. De hát ők a magyartól még a lovag szót is sajnálták. (Ez csak a németeknek dukált.) Aztán nekünk teljesen közömbös, mint hítták az osztrákok a lovasságunkat! A fő az, hogy a magunk vitézei, no meg a mi embereink hogyan hívták.”⁴⁴ Maga a huszár szó ráadásul még a 17. század elején is pejoratív értelműnek számított.⁴⁵

Takáts tehát azzal magyarázta, hogy a német nyelvű iratokban a magyar lovasság huszárságként szerepelt, mert a „magyartól még a lovag szót is sajnálták”. A kétségtelesenül emocionális magyarázat helyett azonban érdemes megfontolnunk ennek okaként két egymással összefüggő tényezőt. Egyrészt Mátyás alsó-ausztriai hadjáratai alkalmával az itteni lakosok (nemesek, polgárok és parasztok) találkoztak a portyázó rácokkal, akik igen kellemetlen benyomást tettek rájuk, hiszen rabolva, fosztogatva és gyűj-

⁴² Pálffy 1999. passim.

⁴³ MNL OL MKA E 185 Nádasdi család lt. Missiles 39. d. Nr. 21. Szentgyörgyi Gábor levele Kanizsai Orsolyának.

⁴⁴ Takáts s. d. 91.

⁴⁵ Takáts s. d. 83.

togatva felpredálták az egész vidéket.⁴⁶ Ezzel szemben Takáts szerint a magyar lovaság is nagy változáson esett át: „A törökkel való állandó harc tehát arra kényszerítette a mieinket, hogy a fegyvernemeket azokéhoz alkalmazzák. ... A mieink tehát, ellentétben a nyugattal, már a XV. században kezdenek visszatérni az ősi harcmódhoz. Szögreakasztják a súlyos páncélokat és a nehéz fegyvereket. Vagy a teljesen könnyű és a szabad mozgást nem akadályozó vértet használják, vagy pedig a posztóruhát veszik elő.”⁴⁷ Bár, mint ahogyan látni fogjuk, Takáts igen leegyszerűsítve fogalmazott, ám valóban úgy tűnik, hogy a bécsi katonai kormány szerv számára minden a huszárhoz hasonló harcmódorú, öltözetű és fegyverzetű lovasság huszárnak számított. Egyszerűen nem tettek különbséget közöttük, a szemükben mindegy volt, hogy rác vagy magyar lovaságról volt szó.

Abban is biztosak lehetünk, hogy már az 1545-ben és 1546-ban a Rába-vidék és az Észak-Dunántúl védelmére rendelt lovasság soraiban találhatunk mind magyar lovagokat, mind pedig rác huszárokat.⁴⁸ Feladatuk azonban igen jól elkülönülhetett ekkor is. A huszárok továbbra is a portyázásokban, lesvetésekben és rajtaütésekben, míg a magyar lovagok a nagyobb összecsapások rohamainak végrehajtásában is jeleskedtek/jeleskedhettek. Jó példa erre az 1588. október 8-i szikszói és az 1593. november 3-i pákozdai ütközet.⁴⁹

A huszárság tagjai a 16. században még döntő többségükben a rácok/szerbek közül kerültek ki. Az Udvari Haditanács rendelkezésére számukra pópát is fizettek. Míndazonáltal nem zárható ki, hogy idővel soraikba magyarok is bekerültek, pótolva a harcok során vagy egyéb módon elszennvedett emberveszteséget.⁵⁰ A „valódi” huszárok létszáma a tizenöt éves háború kezdetére igen lecsökkenhetett. Ennek köszönhető, hogy az oszmán had rabló-fosztogató lovasaival, az akindzikkal, majd a tatárokkal szemben megfelelő lovasokat keresve az Udvari Haditanács kozákokat fogadott szolgálatába.⁵¹ Ezzel párhuzamosan pedig a rác lovasság besliaként és martalócként a Porta zsoldjában tűnt fel az erősségekben és a hadjáratokban is.⁵²

Míg a lovasság esetében a magyar lovas helyett a (magyar) huszár vált elfogadott megnevezéssé a magyar történetírásban, úgy a magyar gyalog helyett a hajdú vált általánosan használttá. Ha az 1. táblázatot tüzetesen áttekintjük, megállapíthatjuk, hogy utóbbi szó egyszer sem szerepel sem az 1576., sem az 1582. és az 1594. évi kimutatásokban. Helyette gyalogot, magyar gyalogot, illetve (magyar) darabontot olvashatunk. Ez utóbbi szó némi magyarázatra szorul. A magyar nyelv etimológiai szótára szerint né-

46 Takáts s. d. 91–93.

47 Takáts s. d. 88.

48 ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv (FHKA) Hoffinanz Ungarn (HFU) rote Nummer (rN) 2. 1546. fol.: 49/1r–18v

49 Tóth 2000. 141–143.

50 Pálffy 1999. 185–186.

51 Ivanics 2005. 291–296.

52 Takáts s. d. 82–83.; Hegyi 2007. 127–129.

met, közelebből felnémet jövevényszó, mely cseh közvetítéssel is nyelvünkbe kerülhetett. Eredete pedig a belgiumi Brabant tartomány nevével függhet össze.⁵³ Ezzel szemben a Grimm-féle német értelmező szótárban azt olvashatjuk, hogy a *Trabant* német szó a cseh drabant szóból származott és a huszita háborúk időszakában került a német nyelvbe.⁵⁴ A szó jelentéstartalmában azonban mindkét értelmező szótár meg-egyezik: gyalogos katona, fegyveres őr, kísérő, testőr. Mindebből kitűnik, hogy a darabontok elsősorban őrző funkciót láttak el. Ezért nevezték így a kapunállókat, illetve a városok vagy tartományok védelmét ellátó gyalogosokat. Ezzel szemben a mezei hadban már többnyire olyan gyalogosok szolgáltak, akik nemcsak egy erősséget védelmeztek, hanem aktív harci feladataik voltak.⁵⁵ Tehát minden darabont egyúttal gyalogos is volt, de nem minden gyalogos volt darabont. Példaként Horváth Márknak egy 1556. február 21-én Nádasdi Tamáshoz Szigetből küldött levelét idézném. Horváth megírta, hogy „Az miképen ti nagyságtok el végezte vala, hogy it hat száz gyalog, és két száz lovag meg telednéjek, és tartatnéjek. Az gyalog meg nem telesenheték, sem az lovag, mert az győri gyalogok, kik voltak, azokba sok el szeket. Iffjú Christoff százának ki hadnagya volt, azis oda ki ment, ezekis az kik it vannak, annyira meg keméniteték vala magokat, hogy semmiképen it nem akarnak vala maradni. Ezeknekis job része semmiképen meg nem marad vala, fenegetésel és fogságal, halálal, mindennel fenegeték. Az ő hadnagyokat, Tóth Bálintot fel külték királhoz, és míg meg jó, hogy addig akarnának it lenni, de az után semmi fizetésen nem akarnak it meg maradni. ... Ezekis kegyelmes uram az lovagok, kiket királ ő felsége Győrel választot ide, ha királ ő felsége meg nem öregbíti az ő fizetéseket, nem akarnak maradni, és azokis kiket királ ő felsége választot ide, azokis nem jettek mind ide, ki az útról szeket el, ki el maradot, mert ők azt mongyák, hogy drabontá nem akarnak lenni.”⁵⁶ Azaz nem akarták Szigetet őrizni. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a hajdúk ne válhattak volna darabonttá, amennyiben egy adott hely védelmére, őrzésére fogadták fel őket. Jó példa erre Szél Péter vajda 100 hajdúja, akiket arra fogadtak 1555-ben, hogy Kaposvár külső palánkját védelmezzék.⁵⁷

A táblázatban az is feltűnhet a figyelmes olvasónak, hogy az 1594. évi kimutatás szerint Pápán, Veszprémben, Tihanyban, Szentmártonban és Vázsonyban is haramiák szolgáltak. E csapatnem tagjai már 1546-ban jelen voltak az Észak-Dunántúlon. Közülük 200 fő Veszprémben, míg további 20 Szentmártonban állomásozott.⁵⁸ A horvát-szlavón eredetű gyalogság, amelyet a német nyelvű iratokban *windisches Knecht*-nek ne-

⁵³ Etimológiai szótár.

⁵⁴ Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm.

⁵⁵ Takáts 1908. 23–28.; *Szatlóczy* 2016a. passim.

⁵⁶ MNL OL MKA E 185 Nádasdi család lt. Missiles 15. d. Nr. 12. Horváth Márk levele Nádasdi Tamásnak.

⁵⁷ *Szatlóczy* 2016b.

⁵⁸ ÖStA FHKA HFU rN 2. 1546. fol.: 49/1r–18v; Takáts 1908. 115.

veztek, hasonlóan a rác huszárokhoz szintén a portyázásban, az ellenséges (és a saját) terület felpredálásában, pusztításában jeleskedett.⁵⁹

Azt mondhatjuk tehát, hogy a 16. században a győri *Obristok* vezetése alatt álló csapatokban különböző létszámban szolgáltak német, magyar és rác lovasok, valamint német, magyar és horvát-szlavón gyalogosok, ahogyan ezt a 2. táblázatban is láthatjuk.

2. táblázat

Év	Német gyalogos	Német lovas	Magyar gyalogos	Magyar lovas/husár	Haramia	Egyéb fizetésen lévő személyek	Összesen
1576	1421 fő (?)		1138 fő (?) ⁶⁰	1150 fő			4159 fő
1582	2 zászló, azaz 700 fő + 150 fő	10 fő	1445 fő	1194 fő		34 + ismeretlen számú zsoldos lévő személyzet	3533 fő + ismeretlen számú zsoldos lévő személyzet
1594	850 fő	100 fő	660 fő	984 fő	675 fő	3 + ismeretlen számú zsoldon lévő személy	3272 fő + ismeretlen számú zsoldos lévő személy (?)

A két táblázat adatait vizsgálva három fontos megállapítást tehetünk. Egyrészt 1576 és 1594 között folyamatosan csökkent a győri *Obrist* alá rendelt had létszáma. Az 1576-ban mintegy 4200 főt számláló kontingens gyalogosainak, lovasainak és az egyéb zsoldban részesült személyeknek a száma 1594-re már csupán körülbelül 3300 főt tett ki. Kis mértékben ehhez a redukcióhoz hozzájárult az elhalálozás (természetes úton, balesetben vagy valamelyik összecsapásban), fogságba esés, valamint a fizetetlenség

⁵⁹ Takáts 1908. 113–118.

⁶⁰ A Pápán álló had esetében nem tudjuk, hogy a megadott 450 fő hogyan oszlott meg; mekkora volt a magyar és a német gyalogos kontingens létszáma. Ezért mind a kettőnél szerepeltettem, de a táblázatban külön nem tüntettem fel, csak az összesítésnél.

miatti szökés és a szolgálat elhagyása. Utóbbi esetben a had mustráját és kifizetését követően a lovasoknak és gyalogoknak jogukban állt leköszönni. Erre példa Wathay Ferenc esete. A 16. század végi és 17. század eleji magyar líra kiemelkedő alakja 1585-ben vállalt szolgálatot négy lovas szerével Cseszneken, családja birtokán Orgonffy István kapitány parancsnoksága alatt. Az ifjú azonban 11 hónapnyi szolgálatot követően, a mustra végeztével elhagyta a cseszneki erősséget, „meg monduan az Capitanak hogi oli Heltt, es Capitantt keresek, melinek segetsegeuell megh akarom otalmaznom az En örökömet”.⁶¹ 1586-ban elszegődött Gregoróczy Vince, a győri magyar *Obristleutnant* szolgálatába Győrbe, ahonnan „kemenben kezdem az Czezneki Joszagomatt birnom, es Júuedelmet magamhoz zolgaltattnom, ki fogalluan lassan lassan az Capitan kezebüll, tartomaniatt minden Adoyauall”.⁶² Wathay tehát az Orgonffyval való konfliktusa miatt hagyta el a szolgálatot. A zsold elmaradása azonban jóval súlyosabb tényezőként esett latba. A Titkos Tanácsnak a birodalmi gyűlésre készült szakvéleménye 1594-ben a következőképpen ábrázolta – túlzásoktól sem visszariadva – a Magyarországon szolgáló hadak állapotát: a végházak majd mindegyike romos állapotú, hiányzik a megfelelő mennyiségű élelem és hadfelszerelés, a zsoldosok nagy része vagy éhen veszett vagy megszökött. A szolgálatban maradtak pedig inkább emlékeztettek ruhátlan, cipőtlen koldusra, mint vitézekre.⁶³ A megüresedett helyeket azonban igyekeztek szinte azonnal pótolni, mint ahogyan erre találunk példát a Krusich János korponai kapitány lovasainak mustrájáról készült iratban. Bár ugyanebből az iratból az is kiderül, hogy nem mindig járt sikerrel.⁶⁴

A két első táblázatban foglalt adatok azonban jóval jelentősebb létszámcsökkenésről árulkodnak, mint amit ne lehetett volna javarészt pótolni. A német gyalogság a legnagyobb számban 1576-ban szolgált az Észak-Dunántúlon, hiszen ekkor Győrben összesen 951 (700+251), Tatán 320, Veszprémben 100, míg Palotán 50 fő állt. Emellett Pápán további német gyalog szolgált, igaz, ezek létszámát nem ismerjük, mivel a kimutatás készítője vagy készítői egybe számolták az ottani magyar gyalogsággal.⁶⁵ A Győrnél feltüntetettek között a kimutatás készítői megemlíttettek egy 251 fős német gyalogos zászlót, amelyet ide-oda küldtek, azaz az *Obristságon* belül a legveszélyeztetettebb helyekre rendelték. Ez a létszám az 1582. és 1594. évi összeírás szerint csökkent le jelentősen, majdnem a felére. Ekkor már nem szolgált a már említett 251 főnyi gyalogos, valamint a tatai német gyalogok száma is leredukálódott 100 főre, míg Pápáról teljesen eltűntek.⁶⁶

A magyar, illetve rác lovasság létszáma is kevesebb, 20 esztendő alatt közel 1200 főről mintegy 1000 főre csökkent. Ám a legnagyobb „vesztiséget” mégis a magyar darabon-

61 RMKT 1959. 541.

62 RMKT 1959. 541.

63 Heischmann 1925. 96.

64 ÖStA KA AFA 1553-7-1

65 Pálffy 1999. 150.

66 Pálffy 1999. 150.

tok, illetve gyalogosok szenvedték el a vizsgált időszakban. Létszámuk 1582-ben még 1445 fő volt, míg 12 esztendővel később már csak 660. Ezt a gyalogságot osztották szét hét erősségre: Győrött, Cseszken, Tatán, Palotán, Keszthelyen, Csobáncon és Szigligeten.

Mindez azonban nem jelentette azt, hogy a végházak megfelelő haderő nélkül maradtak volna. A második fontos megállapítás, amit tennünk lehet a táblázatok alapján, az, hogy egy átstrukturálódás zajlott le a 16. század utolsó negyedében a győri *Obristságban*. Igaz, hogy a német gyalogok száma a felére esett vissza, ám helyettük 100 német lovas jelent meg az 1594. évi kimutatásban. Ezt a kontingenst egyébként bizonyos szempontból tekinthetjük a 251 gyalog helyettesítőjének is, hiszen gyorsan a veszélyeztetett helyre lehetett vezényelni. Ezek a német egységek, a 700 gyalogos és 100 lovas Győrben, a 100-100 gyalogos Tatán és Veszprémben, valamint az 50 gyalog Palotán képezte az *Obristság* védelmének magját.

Ezzel párhuzamosan az „eltűnt” magyar darabontok helyét az olcsóbb délszláv haramiák vették át Veszprémben, Pápán, Vázsonyban, Tihanyban és Szentmártonban az 1590-es évekre. Utóbbi erősséget leszámítva az 1582. évi kimutatásban szereplő magyar gyalogosok létszámának megfelelő számút fogadtak fel mindegyikbe. Szentmárton példájánál egyébként érdemes még röviden elidőznünk. A három kimutató ugyanis igen jelentős változásokat mutat be esetében. Az 1576. évi regensburgi birodalmi gyűlésre készült szerint ekkor 150 magyar gyalogos és 17 lovas állt itt. Hat esztendővel később már csak 100 darabont, ám a lovasság számát 50 főre növelték. A Győr eleste után készült kimutatásban pedig már csupán 40 lovas és 50 haramia szerepelt. Mindez Szentmárton stratégiai szerepének és feladatainak megváltozásával, csökkenésével is együtt járhatott, hiszen az apátság épületeinek megvédelmezése felől a hangsúly eltolódott a környék védelme és szemmel tartása irányába. Erre lehet következtetni a lovasság létszámának emelkedéséből, valamint a haramiák alkalmazásából is.

Harmadrészt a két táblázatban felsoroltak segítségével sem adhatjuk meg a győri had teljes létszámát, hiszen az eredeti kimutatásokban hiányzott az adatok egy része. Csak sejtéseink lehetnek, hogy az általános megnevezések mögött kik és mekkora létszámokban „bújnak” meg. Az 1. táblázatban láthatjuk, hogy az 1582. és az 1594. évi kimutatásban is szerepel az *Obrist* stábja. Annak bemutatására, kik tartoztak ide, ismét Hardegg 1589. évi *Bestallungját* kell segítségül hívnom. Eszerint az *Obrist* közvetlen munkáját helyettesén, a magyar hadakat vezénylő *Obristleutnant*on kívül egy német és egy magyar írnok, egy tolmács, egy káplán, egy seborvos (*Wundarzt*) és egy dobos segítette.⁶⁷

Az *Obrist* közvetlen védelméről négy darabont gondoskodott. Emellett további húsz német lovas biztosította a tisztségének kijáró rangot.⁶⁸ Az 1582. évi kimutatásból tudjuk, hogy ekkor a győri *Obristnak* csupán tíz német lovas felfogadását hagyták jóvá.⁶⁹

67 ÖStA KA Best. 403/1589

68 ÖStA KA Best. 403/1589

Ezek mellett további tisztségviselők is rendelkezésére álltak, hogy az alá rendelt lovasok és gyalogosok mindennapjait irányítsák. Az *Obrist* bírói joghatósága után a törvénykezési rangsorban a soltész vagy hadbíró (*Schultzei*)⁷⁰ állt. A bírósági ügyek és eljárások hatékony és gyors lebonyolítása végett mellé rendelték egy bírósági jegyzőt⁷¹ (*Gerichtschreiber*), aki a vádat, az arra adott választ és a vallomásokat jegyezte le, illetve olvasta fel. Rajta kívül egy törvényszolga⁷² (*Gerichtsweibel*), és egy darabont szolgált a soltész mellett. A katonai esküdtbírószág zavartalan tevékenységéhez szükséges esküdttek⁷³ (*Gerichtslent*) számát pedig Hardegg *Bestallungja* három főben határozta meg⁷⁴

A *Regiment* teljes belső rendjéért, így a piacokért is a *Profosz* volt a felelős. Ennek egyik érdekes folyománya volt, hogy a mészárosoknak minden egyes állat levágásáról értesíteniük kellett őt úgy, hogy a levágott állat nyelvét megkapta.⁷⁵ Feladatai közé tartozott még, hogy a törvényszéki tárgyalásokon szószólója által képviselje a vádat. Az ítéletet követően neki adták át az elítéltet, hogy a kiszabott büntetést hajtsa végre rajta. Hardegg *Bestallungja* szerint feladata ellátásához három személyt rendelték mellé: egy börtönőrt (*Stockmeister*), egy a börtönőr alá rendelt személyt (*Stockknecht*), valamint egy ítéletvégrehajtót (*Scharfrichter*).⁷⁶

Az őrszolgálat megszervezéséért, ellátásának biztosításáért, állandó felügyeletéért és a hadak javainak védelméért pedig a *Wachtmeister* volt a felelős.⁷⁷

Hardegg 1589. esztendei *Bestallungjában* további személyek, mai kifejezéssel élve a szakszemélyzet tagjai is szerepeltek. A számára kiállított felfogadó iratban felsorolták a tüzérségi alkalmazottakat: a *Zeugwartot* és a puskamestereket/pattantyúsokat. Az 1582. évi kimutatásból tudjuk, hogy ekkor Győrben összesen 21 fős tüzérségi személyzet állomásozott.⁷⁸ Nincs okom azt feltételezni, hogy ez a szám jelentősen lecsökkent volna.

Ezeket kívül megtaláljuk a „*Regiment*-alattvalókat”⁷⁹ is, akik az erősség építésében és az oda rendelt had fegyverzetének rendben tartásában játszottak fontos szerepet. Az előbbihez tartozott egy építési írnok (*Bauschreiber*), egy sáfár (*Anschaffer*), valamint egy mész- és cserépegető (*Kalk- és Ziegelbrenner*) és egy a munkáját segítő személy (*Schneller*) is. A had fegyverzetének és felszerelésének készítése, karbantartása és javítása szintén megfelelő mesterembereket igényelt. Hardegg *Bestallungjában* ezek közül egy lakatost,

69 Pálffy 1995a. 166.

70 A soltész kötelességeiről: *Dilich* 1689. 42–43.; *Möller* 1976. 134–136.; *Baumann* 1994. 94.; *Pálffy* 1995b. 34–41.

71 Pálffy 1995b. 37.

72 *Möller* 1976. 142.; *Pálffy* 1995b. 37.

73 A soltész minden zászlóból kiválasztott egy esküdtet: *Möller* 1976. 197–202.; *Pálffy* 1995b. 38.

74 ÖStA KA Best. 403/1589

75 A profosz feladatairól: *Dilich* 1689. 43.; *Möller* 1976. 189–234.; *Baumann* 1994. 94.; *Pálffy* 1995b. 34–41.

76 ÖStA KA Best. 403/1589

77 *Dilich* 1689. 41.; *Baumann* 1994. 94.

78 Pálffy 1995a. 166.

79 *Gecsényi* 2008. 97.

egy kovácmestert két segéddel, egy ács mestert három segéddel, egy kocsikészítőt és egy kádárt találunk.⁸⁰

Biztosak lehetünk abban, hogy az *Oberhauptmannok* munkáját is egy külön stáb segítette, ám sajnos ez idáig ennek összetételére vonatkozó irat nem került elő. A zászlók élén állt *Hauptmannok* esetében azonban más a helyzet, hiszen Hardegg *Bestallungjában* e tisztség – 16. századi kifejezéssel élve – *Erste Platja* vagy *Prima planája* is szerepelt, mivel az újonnan kinevezett *Obrist* az egyik zászló parancsnoka is volt. Ez alapján rekonstruálhatjuk ezt a tisztségviselői kart is, amely szintén különböző „szakhivatalokra” bomlott. Ezek közé tartozott egy zászlós (*Fändrich*), akit az *Obrist* fogadott fel személyesen.⁸¹ A *Hauptmann*hoz hasonlóan egy szolgát (*Jung*) maga mellett is el kellett tartania. Katonai feladatokat látott el a zászló parancsnokának helyettese, a *Leutnant*, egy – szintén a megbízott által felfogadott – *Feldweibel*, aki a harcrend felállításáért és a katonák egybegyűjtéséért volt felelős. Emellett a már említett *Profosz* munkáját is segítenie kellett az úgynevezett „hosszú lándzsákkal” való hadi bíróság ülésein.⁸² Két – a katonák által maguk közül választott – *Weibel* feladatai közé tartozott a zsoldosok panasza-inak jelentése a zászló parancsnokának, a vonulás rendjének kialakítása, a *Feldweibel* segítése az őrség felállításánál, valamint a lőpor, az ólom és az élelem kiosztása is.⁸³

A zászló kisebb tisztségviselői közé tartozott a tábori írnok (*Feldschreiber*), a felcser, a zászló katonáinak szállását kijelölő *Furier*, a „vezető” vagy „kalauz” (*Führer*), a lövészek vezetője (*Schützenführer*), a káplán, két dobos, két sípos, két darabont, a tolmács, valamint a *Hauptmann* személyes biztonságáért felelős két darabont is.⁸⁴

Mindezeket figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy akár több száz fővel megnövekedett a zsoldba fogadottak létszáma. Gondoljunk csak bele, hogy Győrben két teljes német gyalogzászló állt, amelyhez az *Obrist* teljes stábjá és a „szakszemélyzet” is csatlakozott. Emellett a kisebb erősségek parancsnokává kinevezett *Oberhauptmannjai* és *Hauptmannjai*, valamint más, alárendelt *Hauptmannok*, kapitányok és vajdák (mint például 100 német lovas, magyar lovasság és gyalogság) is rendelkeztek egy bizonyos létszámú tisztségviselői karral. Igaz, ezek egy jó része, a tüzérségi személyzet tagjait (ezek egy jelentős része Győrben, míg a többi erősségben szolgált) és esetleg az *Obrist* katonai kíséretét leszámítva, nem vettek részt közvetlenül a harcokban. Többségük feladatai inkább a had mindennapjainak megszervezésére és zökkenőmentes lebonyolításának biztosítására korlátozódtak.

A „elbújt” hadfikat keresve érdemes kitérnünk Csobánc és Szigliget 1594. évi esetére. A függelékben található iratban az előbbi mellett azt olvashatjuk, hogy Gyulaffi György birtokos a megegyezés értelmében a kastélya védelmére havonta 52 forint 5

80 ÖStA KA Best. 403/1589

81 A *Hauptmann* és a zászlós kötelességeiről: *Dilich* 1689. 44–46.; *Redlich* 1964. 41.; *Baumann* 1994. 95–98.

82 *Kelenik* 1991. 9.; *Baumann* 1994. 95–98.; *Pálffy* 1995b. 39–41.

83 Altiszti tisztség, mai fogalmaink szerint talán az őrmesteri rendfokozathoz áll a legközelebb. A 16. században azonban beosztásuk tekintélyesebb volt, mint egy mai őrmesteré. *Kelenik* 1991. 9.

84 ÖStA KA Best. 403/1589

krajcárt kapott. Míg Szigliget esetében azt a bejegyzést találjuk, hogy Lengyel István birtokos a megegyezés értelmében a kastélya védelmére hónapanként 116 forint 40 krajcárra volt jogosult. Bár a had létszámát nem tüntették fel, ám mégis pontosan tudjuk azt. Ismét az 1582. évi regensburgi birodalmi gyűlésre készült kimutatást kell ehhez segítségül hívnom. Abban ugyanis nem csupán a havi zsold összegét, hanem az abból eltartott magyar darabontok számát is megadták. Mivel a havi zsoldösszegek szinte pontosan megegyeztek, ezért úgy vélem, hogy Csobáncon 20, míg Szigligeten 40 gyalog állomásozott 1594-ben is.⁸⁵ Felmerül a kérdés, hogy a két birtokos esetleg a saját magánhaderejét tartotta el ilyen módon? A válasz nem, legalábbis hivatalosan nem, mivel a korban a törvények nem engedték meg, hogy a király által mezei had felfogadásával megbízottak saját földesúri magánhaderejükből állítsák ki a megadott kontingenst.⁸⁶

Az 1. táblázat adatsorait végignézve Veszprémbe és Palotán 1582-ben, míg Szentmártonban 1582-ben és 1594-ben is találkozunk zsoldba fogadott porkolábbal. A tisztség feladatát már körülírtam, ám nem árt tisztázni, hogy bár a vár nemesi familiáris lovagi szerei, amennyiben ezek még léteztek, nem tartoztak a porkoláb vezénylete alá, ám a tisztség viselője is rendelkezhetett ezzel.⁸⁷ Egy-egy szer vagy nemesi kíséret létszáma igen változatos lehetett. A két lovasból álló számított a legalacsonyabbnak, míg egy hadnagyi szerben szolgálók száma elérhette a 16, sőt a 20 főt is.⁸⁸ Az átlag azonban a 3-4 lovas volt. Nem tudhatjuk, hogy a veszprémi, palotai és szentmártoni porkoláb mekkora szer felett rendelkezett, ám zsoldját úgy kapta, hogy ennek tagjait és lovaikat is el tudja látni.⁸⁹ A porkolábi szer lovassága tehát néhány főt tett ki az „elbújt” hadfík közül.

Mindez azt jelenti, hogy a két 1594. évi kimutatásban szereplő 3272 fő mellé nyugodtan néhány száz, szintén zsoldon lévő személyt hozzászámolhatunk. Így hozzávetőlegesen mintegy 3500 lovas, gyalogos, tüzér és egyéb megbízatást teljesítő szolgált a győri végen a tizenöt éves háború kitörésének idején.

Összegzés

A két 1594-ben készült, alapvetően pénzügyi kimutatás alapján mind a had szervezésére, mind összetételére, mind pedig létszámának hozzávetőlegesen pontos meghatározására sor kerülhetett. Még mielőtt általános, minden végvidékre, illetve a magyar had-

⁸⁵ Pálffy 1995a. 166.; Pálffy 1997a. 10.

⁸⁶ *Szatlóczi* 2016a. passim.

⁸⁷ *Szatlóczi* 2016a. 121-122.

⁸⁸ ÖStA KA AFA 1553-7-1

⁸⁹ *Szatlóczi* 2016a. passim.

szervezet egészére érvényes következtetéseket vonnánk le mindezekből, két fontos tényezőre fel kell hívnom a figyelmet. Egyrészt a végházakba rendelt mezei hadak szervezete, mint láttuk, nem a magyar hadszervezet sajátosságait követte, hanem a német hadszervezet elvei szerint épült fel, hiszen a győri végvidék Alsó-Ausztria végvidéke volt. Hasonlóan, ahogyan Zsigmond vagy Mátyás király Boszniában, illetve az Al-Dunától délre védelmezte a Magyar Királyságot az Oszmán Birodalom előretörésétől, úgy az alsó-ausztriai rendek az Észak-Dunántúlon tették ugyanazt saját tartományuk védelmében, finanszírozva az itteni had mintegy 60%-át. Ahogyan Pethő Kristóf a Magyar Kamarának küldött egyik kelezés nélküli supplikációjában írta, amikor vitézeit „Bécs ország füzetét népe közé” akarta felvetetni.⁹⁰ Ezért is nem találunk tehát a kor német katonai kifejezéseire megfelelő magyar szót a 16-17. században. Bizonyos elemei azonban mégis megfeleltethetők voltak egymásnak, mint például a *Hauptmann* és kapitány/hadnagy, vagy az *Oberhauptmann* és a főkapitány, ám jószerével olyan mértékben eltértek egymástól, hogy az adott idegen kifejezés magyarra fordítása zsákutcába vezet. Másrészt azt sem felejtethjük el, hogy a végházakba rendelt mezei had a magyarországi hadügy igen fontos és meghatározó, ám nem az egyetlen és döntően nem magyar eleme volt. A magyar hadszervezet alapos, minden részletre kiterjedő áttekintésével még mindig adósok vagyunk: nem látjuk tisztán a szervezetét, a korban pontosan körülhatárolt részeit összemossuk, még arra is magyarként gondolunk, amihez a magyar rendeknek, illetve a Magyar Királyságnak semmiféle köze sem volt. Csak ennek a deficitnek a megszüntetésével kaphatunk világos és tiszta képet a 16. századi valóban magyar hadügy állapotáról és szerkezetéről.

90 MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 242. csomó fol.: 76r

Függelék

Österreichisches Staatsarchiv Kriegsarchiv Alte Feldakten 1593-12-6

Alter Raberischer Kriegs Statt was für kriegsvolckh zu Roß vndt fues Zu Raab vnd andern darzue gehörig[e] gränizen vor verlusst Raab gehalten vnnnd wieviel monatlich durch ain Ersame Landtschafft vnd[er] der Ennß darauf bezalt worden, auf iedes hußärische Pfärt 4 f[orint] vnnnd ainem Trabanten 2 f[orint] 30 kr[euzer] gerechnet.

Raab

Auf des herrn Obristen Staat ist geloffen ain monat in allem fünfhundert Neunvnnnd Sibenzig gulden Zehen kr[euzer] J[e]dest 579 f[orint] 30 kr[euzer]

Mehr auf 100 Teütscher gerüsste Pfardt auf iedes 10 f[orint] bringt mit den vbersoldter monatlich 1254 f[orint] J[e]dest 1254 f[orint]

Dann Laufft auf die 301 hußärische Pfärt so daselbst gehalten worden monatlich mit dem Tafelgelt vnd den vbersoldten 1436 f[orint] 7 kr[euzer] 2 d[enar] J[e]dest 1436 f[orint] 7 kr[euzer] 2 d[enar]

Also gehet auf die 320 alda Zu Rab gedienten Hunge[r]ische Trabanten ain monat sambt Ierer waiden Leibsbesoldung vnnnd derselben Jungen vnnnd d[er] andern vbersoldten Neunhundert fünffvndfunffzig gulden Reinisch J[e]dest 955 f[orint]

Auf der Zeugwart, Artolerei, vnnnd Extraordinari Personen gehet ain monat in allem 402 f[orint] J[e]dest 402 f[orint]

Summa ist auf bemelte Vestung Raab in allem wie ob specificirt zusehen monatlich gelauffen vier Tausent Sechshundert Sechs und Zwantzig gulden Sibenzehen kr[euzer] Zween pfennig J[e]dest 4626 f[orint] 17 kr[euzer] 2 d[enar]

Pappa

Alda Zu Paapa sint 200 hußärische Pfärt gewest darauf ist geloffen sambt dem Tafelgelt, des verwalters des Ob[e]rbeuelchs daselbst hußär Petern leibsbesoldung vnnnd den vber soldten ain monat in gelt ain Taußent ainhundertSechszundZwanzig gulden dreißig kr[euzer] J[e]dest 1126 f[orint] 30 kr[euzer]

Dann so ist auf die 250 Haramien, so Zu Papa vnderhalten worden monatlichen sambt Ieren waiden derselben Jung vnd andern Übersolten gelofft 715 f[orint]

Auf die Artollerei vnd Extraordinari Personen ist ain monat gang 95 f[orint] J[e]dest 95 f[orint]

Summa auf diß gränizorth Pappa ist in gelt wie obstehet monatlichen in allen gang 1936 f[orint] 30 [kreuzer] J[e]dest 1936 f[orint] 30 [kreuzer]

Wesprim

Zu Wesprim sint dem Oberhauptman Ferdinand Samaria 200 geringe hußärische Pfärt vnderhalten worden, d[a]rauf ist in gelt monatlich sambt sein des Oberhauptmans vnd seines Leutenants Leibsbesoldung wie auch dem Tafelgelt vnd übersoldten in gelt gangen 1107 f[orint] J[e]dest 1107 f[orint]

Dann seint auf 300 Haramien so alda gewest sambt Ieren waiden vnd übersoldter monatlich gang Achthundert fünfundfunffzig gulden J[e]dest 855 f[orint]

Auf die Artollerei vnnd Extraordinari Personen aber 104 f[orint] 30 kr[euzer]

Summa was auf diß haus Wesprim monatlich geloffen Thuet allem 2066 f[orint] 30 kr[euzer] J[e]dest 2066 f[orint] 30 kr[euzer]

Tottes

Paxi Giorgi alda Zum Tottes Oberhauptman gewest, vnnd Ime 70 hussärische Pfärt vnderhalten worden, darauf iedes monat mit dem Tafelgelt vnnd des Ob[er]Hauptmans vnndt seines Leutenants Leibsbesoldung vnd den übersoldten in gelt gangen 409 f[orint] 15 kr[euzer] J[e]dest 409 f[orint] 15 kr[euzer]

Dann so hat der vncossten auf die daselbst gewesen 100 hungar[ische] Trabanten sambt Ierer waiden leibsbesoldung vnnd übersoldten bracht 288 f[orint] 45 kreuzer J[e]dest 288 f[orint] 45 kr[euzer]

Auf die Artollerei vnd Extraordinari Personen ist alda monatlichen geloffen 120 f[orint] 20 kr[euzer] J[e]dest 120 f[orint] 20 kr[euzer]

Summa ist in allem auf diß hauß monatlichen geloffen 818 f[orint] 20 kr[euzer] J[e]dest 818 f[orint] 20 kr[euzer]

S. MertensPerg

Zu St. Mertensberg seindt 40 hußärische Pfärt, darauf monatlich sambt dem Tafel: vnd des leutenants Zuepueßgelt, wie auch den übersoldteb 203 f[orint] geloffen J[e]dest 203 f[orint]

Zu obgemelten 40 Pfärdten hat man auch 50 Haramien besoldet darauf ist sambt Ieres waiden leibsbesoldung Püxenmaistern vnd den andern übersoldtan monatlich geloffen 148 f[orint] 45 kreuzer J[e]dest 148 f[orint] 45 kr[euzer]

Summa bringt der vncossten was auf diße obgeschribne besazung monatlich mit dem burggrafen vndt Zween Püxenmaistern gangen 380 f[orint] 45 kr[euzer] J[e]dest 380 f[orint] 45 kr[euzer]

Tscheßneck

Daselbst sein 18 hußärische Pfärdt gewest, ist auf dieselb monatlichen sambt dem Tafelgelt geloffen Dreivndachzig gulden funnffzehen kr[euzer] J[e]dest 83 f[orint] 15 kr[euzer]

Also hat man auch alda 50 hung[a]r[ische] Trabanten vnnderhalten, auf welche in allem mit den übersolden 138 f[orint] 45 kr[euzer] geraicht worden. J[e]dest 138 f[orint] 45 kr[euzer]

Summa dißes vncossten auf diß Casstell bringt monatlichen inn gelt Zusamben 222 f[orint]

Summa Summarum alles vncossten so auf d[a]ß Kriegsvolckh Zu Roß vnnd fueß sambt den Artollerej vnnd Extraordinari Personen Zu Rab vnnd darzue gehörigen Gräniz orthen monatlichen gan[en] vnd vonn ainer Ersamen Landtschafft in Österreich vnd[er] der Enns bezalt worden, bringt in allem Zusammen Zehen Tausent vnd funfzig gulden ZweevnndZwanzig Kreuzer Zween Pfennig.

J[e]dest 10 050 f[orint] 22 kr[euzer] 2 d[enar]

Vnnd ain ganzes Jar 120 604 f[orint] 30 kr[euzer]

Alter Raaber Statt was ain Ersame Landtschafft in Össterreich vnder der Ennß vor Verlust Raab Zalt hat.

AFA 1593-12-6

Summary Extract was monatlich auf das Kriegsvolckh welches Zu Raab vnnd an etlich[en] dahin gehörigen Gränizen vnd kleinen Heußln am Platensee vor verlusst Raab vonn der Khay[serlichen] M[ajestät] allergenedigist vnderhalten vnd bezallt word[en], auf iedes Pfart 4 f[orint] vnnd ainem Trabanten 2 f[orint] 30 kr[euzer] gerechnet.

Raab

Daselbst Zu Raab seint Zwai fändl Teutscher Knecht deren iedes 350 man starckh gewest vnderhalten worden darauf lauff sambt der haubtleuth Statt monatlich 4169 f[orint]

Summa was auf diese Vessung ain monat gangen Thuett 4169 f[orint] J[e]dest 4169 f[orint]

Tottes

Alda haben 100 Teutsche knecht gedient darauf ist monatlich sambt Ieren beuelchshabern vnnd den übersolten 482 f[orint] gangen J[e]dest 482 f[orint]

Summa auf dises haus ist monatlich in allem 482 f[orint] geloffen J[e]dest 482 f[orint]

Pallotha

Zu Pallotha haben Ier M[ajestät] 50 Teutsche Knecht gehabt, darauf ist monatlich sambt Ierem beuelchshabern vnd den übersolten 273 f[orint] gangen J[e]dest 273 f[orint]

Also haben daselbst auch 100 hußärische Pfärt gedient auf welche sambt dem Tafelgelt, Ires haubtman Leibsbesoldung vnnd den übersolten 573 f[orint] geloffen J[e]dest 573 f[orint]

Ebnermaßen seind alda 150 hung[a]r[ische] Trabanten vnnderhalten wordten, derer monatliche besoldung sambt den übersolten 428 f[orint] 45 kr[euzer] gebracht J[e]dest 428 f[orint] 45 kr[euzer]

Auf die Artollerei vnd Extraordinari Personen ist monatlich geloffen 91 f[orint] J[e]dest 91 f[orint]

Summa des ganzen vncossten auf diß hauß hat monatlich gebracht 1329 f[orint] 45 kr[euzer] J[e]dest 1329 f[orint] 45 kr[euzer]

Tyhann

Daselbst seint 26 hußärische Pfärt vnderhalten gewest, darauf ist sambt dem Tafelgelt monatlich 120 f[orint] 15 kr[euzer] gangen J[e]dest 120 f[orint] 15 kr[euzer]

Mehr haben alda 50 Haramien gedient darauf ist ain monat in allem sambt der übersoldten 142 f[orint] 30 kr[euzer] geloffen J[e]dest 142 f[orint] 30 kr[euzer]

Summa ist auf diß Casstell monatlich in allem 262 f[orint] 45 kr[euzer] bezahlt worden, J[e]dest 262 f[orint] 45 kr[euzer]

Kestell

Alda hat man 11 hußärische Pfardt auf welche monatlich 44 f[orint] geraicht word[en] vnderhalten J[e]dest 44 f[orint]

Item dienen daselbst 40 hungrische Trabanten, darauf ist monatlich sambt den übersoldten vnd ain Püxenmaister 125 f[orint] 30 kr[euzer] J[e]dest 125 f[orint] 30 kr[euzer]

Summa So auf dis Casstell monatlich in allem gangen bringt 169 f[orint] 30 kr[euzer] J[e]deß 169 f[orint] 30 kr[euzer]

Waschan

Zu Waschan haben Ir M[ajestät]t 18 hußärische Pfärdt vnderhalten darauf monatlich sambt dem Tafelgelt 83 f[orint] 15 kr[euzer] geloffen. J[e]dest 83 f[orint] 15 kr[euzer]

Also haben auch alda 25 Haramien gedient, derer monatliche vncossten sambt den übersoldten 67 f[orint] 45 kr[euzer] bringen. Thuett J[e]dest 67 f[orint] 45 kr[euzer]

Summa lauff auf dis Casstell in allem monatlich 151 f[orint] J[e]dest 151 f[orint]

Sigligeth

Auf diß Casstell lauff vermüg d[er] mit dem Lengiel Istuan getroffen Conuention der Järlichen 1400 f[orint] ain monat 116 f[orint] 40 kr[euzer] J[e]dest 116 f[orint] 40 kr[euzer]

Tschobanz

Gleichfalls ist mit dem Julaffi Georgen dießes Hauß halben ain Conuention Järlich auf fünffhundert Taller getroffen worden, bringt also der monatliche vncossten Zween vnndt funffzig gulden fünff khreuzer. J[e]dest 52 f[orint] 5 kr[euzer]

Summarum der monatliche vncossten auf d[a]ß Kriegsvolckh Zu Roß vnnd fueß Teutsche vnd hungarn, so die Khay[serliche] M[ajestät]t vor verlust Raab, daselbst Zu Raab vnd etlichen dahin gehörigen Gränizen vnnd in den khlainen heußln am Plattensee allen genedigist vnderhalten vnnd bezallen hab[en] laßen, bringt in allem 6732 f[orint] 45 kr[euzer]

J[e]dest 6732 f[orint] 45 kr[euzer]

Vnndt ain ganzes Jar 80793 f[orint]

Alter Statt

Was die Kay[serliche] M[ajestät]t Zw Raab vnd auf den khleinen hauseln vor verlust Raab bezahlt.

Felhasznált irodalom

- Bagi 2011 *Bagi Zoltán Péter*: A császári-királyi mezei hadsereg a tizenöt éves háborúban. Hadszervezet, érdekérvényesítés, reformkísérletek. Budapest, 2011.
- Baumann 1994 *Baumann, Reinhard*: Landsknechte. Ihre Geschichte und Kultur vom späten Mittelalter bis zum Dreißigjährigen Krieg. München, 1994.
- Conrad 1974 *Conrad, Rüdiger*: Der Bayerische Reichskreis im 16. Jahrhundert. (Die Entwicklung seiner Verfassung von 1530-1580). Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde einer Hohen Rechtswissenschaftlichen Fakultät der Universität zu Köln. Köln, 1974.
- Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. http://woerterbuchnetz.de/cgi-bin/WBNetz/wbgui_py?sigle=DWB (Letöltve: 2019. 07. 12.)
- Dilich 1689 *Dilich, Wilhelm*: Kriegsschule. I. Frankfurt am Main, 1689.
- Etimológiai Szótár <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/> (Letöltve: 2019.07. 12.)
- Endres 2003 *Endres, Rudolf*: Der Fränkische Reichskreis. (Hefte zur Bayerischen Geschichte und Kultur Band 29.) Augsburg, 2003.
- Gecsényi 2008 *Gecsényi Lajos*: Győri céhek a XVI. század második és a XVII. század első felében. In: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből. Szerk.: *Katona Csaba*. Győr, 2008. 91–114.
- Hartmann 1997 *Hartmann, Peter Claus*: Der Bayerische Reichskreis (1500 bis 1803). Strukturen, Geschichte und Bedeutung im Rahmen der Kreisverfassung und der allgemeinen institutionellen Entwicklung des Heiligen Römischen Reiches. Berlin, 1997
- Hegyí 2007 *Hegyí Klára*: A török hódoltság várai és várkatonasága. Budapest, 2007.
- Heischmann 1925 *Heischmann, Eugen*: Die Anfänge des stehenden Heeres in Österreich. Wien, 1925.
- Istvánffy 2009 Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában. Budapest, 2009.

- Ivanics* 2005 *Ivanics Mária*: Kozák segédcsapatok Habsburg-szolgálatban (1593–1606). In: Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére. Szerk.: *Hausner Gábor*. Budapest, 2005. 291–296.
- Kenyeres* 2006 *Kenyeres István*: Az egri várbirtok igazgatása a XVI. században. In: Magyarország védelme – Európa védelme. Szerk.: *Peterssák Tivadar* és *Berecz Mátyas*. *Studia Agriensia* XXIV. (2006). 47–116.
- Komáromy* 1907 *Komáromy András*: Magyar levelek a XVI. századból. *Történelmi Tár* 8 (1907) 388–436.
- Möller* 1976 *Möller, Hans-Michael*: Das Regiment der Landsknechte. Untersuchungen zu Verfassung, Recht und Selbstverständnis in deutschen Söldnerheeren des 16. Jahrhunderts. Frankfurter historische Abhandlungen 12. Wiesbaden, 1976.
- Pálffy* 1995a *Pálffy Géza*: A magyarországi és délvidéki végvárrendszer 1576. és 1582. évi jegyzékei. *Hadtörténelmi Közlemények* 108 (1995) 1. sz. 114–185.
- Pálffy* 1995b *Pálffy Géza*: Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században. Győr, 1995.
- Pálffy* 1996 *Pálffy Géza*: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. *Történelmi Szemle* 38 (1996) 2–3. sz. 163–217.
- Pálffy* 1997a *Pálffy Géza*: A pápai vár felszabadításának négyszáz éves emlékezete 1597–1997. A bevezető tanulmányt írta és az okmánytárat összeállította *Pálffy Géza*. Szerk.: *Hermann István*. Pápa 1997.
- Pálffy* 1997b *Pálffy Géza*: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitányhelyettesek Magyarországon a 16–17. században. *Történelmi Szemle* 39 (1997) 2. sz. 257–288.
- Pálffy* 1998 *Pálffy Géza*: A veszprémi végvár fő- és vicekapitányainak életrajzi adattára (16–17. század). In: Veszprém a török korban. Felolvasóülés Veszprém török kori emlékeiről. Szerk.: *Tóth G. Péter*. Veszprém, 1998. 91–188.
- Pálffy* 1999 *Pálffy Géza*: A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526–1598. Győr, 1999.
- Pray* 1776 *Pray György*: Specimen Hierarchiae Hungaricae. Pozsony és Kassa, 1776.
- RMKT 1959 Régi Magyar Költők Tára. XVII. század. 1. kötet. Sajtó alá rendezte: *Bisztray Gyula*, *Klaniczay Tibor*, *Nagy Lajos* és *Stoll Béla*. Budapest, 1959.

- Redlich* 1964 *Redlich, Fritz*: The German Military Enterpriser and his Work Force. A Study in European Economic and Social History. Wiesbaden, 1964.
- Schulze* 1978 *Schulze, Winfried*: Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert. Studien zu den politischen und gesellschaftlichen Auswirkungen einer auseren Bedrohung. München, 1978.
- Szatlóczi* 2016a *Szatlóczi Gábor*: Vár a várban. A várak népe és a mezei hadak a 16. század közepén. I. rész. A várak népe. Szeged, 2016.
- Szatlóczi* 2016b *Szatlóczi Gábor*: Az elfeledett végvári hősök, Zrínyi Miklós és Szondy Görgy kortársai. Kaposvár török ostroma 1555-ben. https://missiles.blog.hu/2016/03/26/az_elfeledett_vegvari_hosok_zrinyi_miklos_es_szondy_gyorgy_kortarsai (Letöltve: 2019.07. 12.)
- Szily* 1902 *Szily Kálmán*: A magyar nyelvújítás szótára. Budapest, 1902.
- Takáts* 1908 *Takáts Sándor*: A magyar gyalogság megalakulása. Budapest, 1908.
- Takáts* s. d. *Takáts Sándor*: Emlékezzünk eleinkről. Budapest, s. d.
- Tóth* 2000 *Tóth Sándor László*: A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború. Szeged, 2000.
- Veress* 1938 Gyula város oklevéltára 1313–1800. Szerk.: *Veress Endre*. Budapest, 1938.
- Végh* 2007 *Végh Ferenc*: Birodalmak határán – a Balaton partján. Keszthely végvárváros a XVI–XVII. században. Budapest, 2007.
- Wiesflecker* 1991 *Wiesflecker, Hermann*: Maximilian I. Die Fundamente des habsburgischen Weltreiches. München, 1991.